

Два приятелі

Гі де Мопассан

Париж був обложений, голодний; місто задихалось. Горобців на дахах ставало чимраз менше, і навіть на смітниках уже нічого не можна було знайти. Люди їли, що прийдеться.

Одного ясного січневого ранку пан Моріссо, годинникар з фаху і солдат через збіг обставин, похмуро, на голодний шлунок, походжав вздовж зовнішнього бульвару, заклавши руки в кишені своїх формених штанів. Раптом Моріссо зупинився перед іншим солдатом, в якому він упізнав свого давнього приятеля. Це був пан Соваж, з яким він познайомився на річці.

Кожної неділі, перед війною, Моріссо на світанку виходив з дому з бамбуковою вудочкою в руці і з бляшаною банкою за плечима. Він сідав у поїзд, що йшов на Аржантейль, сховався у Коломбі і потім пішки йшов до острівця Марант. Добравшись до цієї омріяної місцини, він закидав вудочку і вудив до ночі.

Кожної неділі він зустрічав там низенького чоловічка, повнокровного і життєрадісного, пана Соважа, власника галантерейної крамнички на вулиці Нотр-Дам-де-Лоретт, такого самого завзятого рибалку, як і він. Часто вони по півдня сиділи рядком на березі, з вудочками в руках, спустивши ноги над водою, і незабаром заприятелювали.

Іноді вони зовсім не розмовляли. Траплялося й так, що між ними точилася бесіда. Але й без розмов вони чудово розуміли один одного, бо мали схожі смаки і однаково сприймали дійсність.

Навесні, ранком, годині о десятій, коли оновлене сонце підіймало над спокійною рікою ледве помітний туман, що плів за водою, і приємно, вже по-літньому припікало спину двох завзятих рибалок, Моріссо казав своєму сусідові: "Як гарно! і пан Соваж відповідав: "Краще й бути не може". І цього було для них досить, щоб розуміти й поважати один одного.

Восени, надвечір, коли небо, закривавлене вечірньою зорею, кидало на воду відблиски яскраво-червоних хмаринок, заливало пурпуром всю річку, охоплювало полум'ям обрій, осявало червоним світлом обох приятелів і золотило листя дерев, що вже встигло пожовкнути й тремтіло, ніби від передчуття зимових холодів, пан Соваж, посміхаючись, дивився на Моріссо й казав:

"Яка краса!" І захоплений Моріссо відповідав, не відриваючи погляду від поплавка. "Так, цього на бульварах не побачиш!"

Зараз вони міцно потиснули один одному руки, схвильовані зустріччю за нових і таких незвичайних обставин. Пан Соваж, зітхнувши, прошепотів:

— Ось які справи!

Моріссо сумно простогнав:

— А яка погода! Сьогодні перший гарний день у цьому році.

Небо, справді, було зовсім блакитне і залите світлом. Вони пішли разом, задумливі й похмурі. Моріссо заговорив перший

— А рибна ловля? Які чудові спогади!

Пан Соваж спитав:

— Коли-то ми знову будемо рибалити?

Вони зайшли в невеличке кафе і випили абсенту, потім знову попрямували вулицею.

Раптом Моріссо зупинився:

— Ще по скляночці, добре?

Пан Соваж погодився:

— З великою охотою.

І приятелі ввійшли в іншу пивничку.

Вони вийшли дуже збуджені, як це буває з людьми, що добре випили на пустий шлунок. Було тепло. Приємний вітерець ласкаво обвівав їх обличчя.

Пан Соваж, зовсім сп'янілий від теплого повітря, зупинився.

— Може, поїхати туди?

— Кіуди це?

— Та на рибну ловлю!

— Але куди?

— Та па наш острівець. Французькі аванпости стоять біля Коломба. Я знайомий з полковником Дюмуленом; нам дозволять пройти.

Моріссо аж затремтів від нестримного бажання:

— Вирішено! Я згоден.

І вони розійшлися, щоб узяти вудочки.

Через годину вони крокували пліч-о-пліч великим шляхом. Скоро вони дісталися до вілли, яку займав полковник. Він посміхнувся на прохання друзів і дав дозвіл. Заручившись паролем, друзі рушили далі.

Незабаром вони проминули аванпости, пройшли через покинутий Коломб і опинилися біля невеликого виноградника, що спускався до Сени. Було щось біля одинадцятої години.

Містечко Аржантейль навпроти них здавалося мертвим Горби Оржемона й Саннуа панували над усією місцевістю. Широка рівнина з оголеними вишневими деревами й сірими полями, що доходила до Нантера, була безлюдна, зовсім безлюдна.

Пан Соваж прошепотів, вказуючи пальцем на горби:

— Там, нагорі, пруссаки!

І тривожний неспокій охопив їх перед цією безлюдною місцевістю.

Пруссаки! Вони ще ніколи не бачили їх, але відчували їх уже кілька місяців тут, навколо Парижа, пруссаків, що плюндрували Францію, грабували, вбивали, несли з собою голод, невидимі і всемогутні. І якийсь забобонний страх приєднувався до ненависті, яку викликав у них цей незнайомий войовничий народ.

Моріссо пробурмотів:

— А що, як ми їх зустрінемо?

Пан Соваж відповів з гумором, який, незважаючи ні на що, ніколи не зраджує парижанина:

— Ми почастиємо їх смаженою рибою.

Проте, налякані тишею, що панувала скрізь, вони не наважувались рушити далі, вглиб полів. Нарешті пан Соваж зважився:

— Ну, пішли! Тільки обережно.

І вони почали спускатися вздовж виноградника, зігнувшись, майже плазуючи, користуючись чагарником як укриттям, озираючись на всі боки і напружуючи слух.

Між ними і річкою лишалася тільки смуга голої землі. Воїни перебігли її і, досягнувши берега, сховалися в сухому очереті.

Моріссо припав вухом до землі, щоб послухати, чи не ходить хто поблизу. Він нічого не почув. Вони були самі, зовсім самі.

Вони заспокоїлись і заходилися вудити рибу.

Безлюдний острів Марант, навпроти них, приховував обох друзів від поглядів з протилежного берега. Маленький, наглухо замкнений будиночок ресторану, здавалося, був залишений вже кілька років тому.

Пан Соваж впіймав першого піскаря, Моріссо зловив другого, і вони почали раз у раз витягати вудочки з маленькою сріблястою рибкою, що тріпотіла на кінчику волосіні: це була просто казкова ловля.

Вони обережно складали рибу в густу мотузяну сітку, що мокла біля їхніх ніг. І чарівне почуття радості переповнювало їхню душу, почуття, що охоплює людину, коли вона повертається до улюбленої розваги, якої була позбавлена довгий час.

Ласкаве сонце пригрівало їхні спини, вони нічого більше не чули. ні про що не думали, забули про все на світі; вони вудили рибу.

Та раптом глухий шум, що виходив звідкілясь з глибини, струснув землю: гармати почали гриміти знову.

Моріссо підвів голову і побачив над берегом, ліворуч, високий силует Мон-Валер'єна, прикрашений зараз білою шапочною — легкою хмаркою диму, яку він тільки-но виплюнув.

Зразу ж хмарка диму піднялася також над фортецею, а за кілька секунд прогримів і другий залп.

За ним почулися нові й нові залпи, через кожні кілька хвилин гора викидала тепер своє смертоносне дихання, випльовувала молочний димок, який поволі підіймався в спокійне небо і хмаркою повисав у ньому.

Пан Соваж здвигнув плечима.

— Знову взялися за діло, — сказав він.

Моріссо, що з хвилюванням слідкував за пір'ячком свого поплавка, який безперестанку пірнав у воду, раптом відчув гнів — гнів мирної людини, обуреної безумцями, що нтумали битися.

— Треба бути справжніми дурнями, щоб вбивати одне одного, — пробурчав він.

Пан Соваж підхопив:

— Вони гірші, ніж дикі звірі.

І Моріссо сказав, витягаючи верховодку:

— Подумати тільки, що це буде завжди, поки існуватимуть уряди.

Пан Соваж зупинив його:

— Республіка не оголосила б війни...

Але Моріссо перебив приятеля:

— За королів б'ються з чужими, за республіку — з своїми.

І вони почали спокійно обговорювати важливі політичні проблеми, висловлюючи розумні міркування, властиві добродушним, обмеженим людям, і погоджувались на тому, що свободи ніколи не бачити.

А Мон-Валер'єн безперервно гримів, руйнуючи ядрами будинки французів, розбиваючи життя і знищуючи живих істот, ховаючи навіки мрії, радощі й надії на щастя, завдаючи невилгойдних ран і тут, і в інших землях — серцям матерів, дружин, дочок.

— Таке життя, — сказав пан Соваж.

— Скажіть краще-така смерть, — з усмішкою заперечив Моріссо.

Та раптом приятелі здригнулися з переляку, виразно почувши у себе за спиною чийсь кроки; обернувшись, вони побачили чотирьох чоловіків, чотирьох здоровенних чоловіків, озброєних і бородатих, одягнутих у лівреї, немов слуги, і в плоских кашкетах. Ці люди цілились у них з рушниць.

Вудочки вислизнули з рук рибалок і попливли вниз за течією.

За кілька секунд їх схопили, зв'язали, кинули в човен і перевезли на острів.

І позаду того самого будинку, що здавався їм безлюдним, вони побачили чоловік з двадцять німецьких солдатів.

Якийсь волохатий велетень, що сидів верхи на стільці і кутив велику фарфорову люльку, спитав у них чистою французькою мовою:

— Ну, панове, чи багато ви наловили рибки?

Тоді один з солдатів поклав до ніг офіцера сітку, повну риби, яку не забув узяти з собою. Пруссак посміхнувся.

— Ого! Я бачу, улов непоганий. Проте зараз мова не про це. Вислухайте мене і не хвилюйтесь. На мій погляд, ви — два шпигуни, підіслані для того, щоб вислідити мене. Я вас спіймав і маю намір вас розстріляти. Щоб краще приховати свої наміри, ви вдавали, ніби вудите рибу. Ви потрапили мені до рук, тим гірше для вас, — на те й війна. Але ви пройшли через аванпости, і, звичайно, у вас є пароль, щоб пройти назад. Скажіть мені цей пароль, і я помилую вас.

Друзі стояли поруч, бліді, як смерть, їхні руки нервово тремтіли; обидва вони мовчали.

— Про це ніхто ніколи не дізнається, — вів далі офіцер, — ви спокійно підете додому. Таємниця зникне разом з вами. Якщо ж ви відмовитесь, вас чекає смерть і до того ж негайно. Вибирайте.

Вони продовжували стояти нерухомо, не розкриваючи рота. Пруссак так само спокійно заговорив знову, показуючи рукою на Сену:

— Подумайте... Через п'ять хвилин ви будете там, на дні річки. Через п'ять хвилин! У вас, мабуть, є рідні?

Мон-Валер'єн продовжував гриміти.

Двоє рибалок мовчки стояли на місці. Німець віддав, якийсь наказ на своїй мові. Потім він пересунув стілець трохи далі від полонених; дванадцять солдатів підійшли і вишикувались в двадцяти кроках, з рушницями до ноги.

Офіцер сказав:

— Даю вам одну хвилину, ані секунди більше.

Раптом він встав, підійшов до французів, взяв під руку Моріссо, відійшов з ним убік і сказав пошепки:

— Швидше кажіть пароль. Ваш товариш нічого не знатиме. Я прикинуся, що пожалів вас.

Моріссо нічого не відповів.

Тоді пруссак одвів убік пана Соважа і запропонував йому те ж саме.

Пан Соваж не відповів.

Їх знову поставили поруч.

І офіцер дав команду. Солдати підняли рушниці.

В цю секунду погляд Моріссо випадково впав на сітку з піскарями, що лежала на траві за кілька кроків від нього.

Сонячний промінь блищав на купці рибок, які ще тріпотіли. І раптом Моріссо відчув, що слабне. Як він не стримував себе, очі його наповнилися слізьми.

Він прошепотів:

— Прощайте, пане Соваж.

Той відповів:

— Прощайте, пане Моріссо.

Вони потиснули один одному руки; обох, з ніг до голови, трясло, як у лихоманці. Офіцер крикнув:

— Плі!

Дванадцять пострілів злилися в один.

Пан Соваж повалився на землю долілиць. Моріссо, більш високий, захитався, перевернувся і впав на свого товариша впоперек, лицем догори; по його мундиру, пробитому на грудях, потекли струмочки крові.

Німець віддав ще кілька наказів.

Солдати розійшлися і скоро повернулися з мотузками й каменями, які прив'язали до ніг мерців; потім вони віднесли трупи на берег.

Мон-Валер'єн не переставав гриміти; над ним стояла тепер ціла хмара диму.

Двоє солдатів узяли Моріссо за голову й за ноги; двоє інших таким самим способом узяли пана Соважа. Якусь хвилину солдати сильно розгойдували тіла, потім кинули їх далеко в річку; вони описали дугу й стійма зникли під водою, бо каміння перш за все

потягнуло вниз ноги.

Вода спінилася, закипіла, завирувала, потім заспокоїлась, і тільки дрібненькі хвилі побігли до берегів. На поверхні плавало трохи крові.

Офіцер, як і раніше спокійний, промовив напівголосно:

— Все інше дороблять риби.

Потім він попрямував до будинку.

І раптом він помітив у траві сітку з піскарями. Він підняв , подивився і, посміхаючись, крикнув:

— Вільгельм!

Підбіг солдат у білому фартусі.

І, кинувши йому улов двох розстріляних французів, пруссак наказав:

— Підсмаж-но мені цих рибок, та швидше, поки вони ще живі. Це буде надзвичайно смачно.

І він знову закурив свою люльку.